

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено проблемі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки. Автором розглянуто модель формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки. Проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми формування соціокультурної компетентності в педагогічній теорії. Проаналізовано сучасний стан розуміння викладачами і студентами значущості володіння знаннями та вміннями соціокультурної взаємодії залежно від того, з представниками яких культур і соціальних спільнот вона відбувається; поінформованість студентів щодо особливостей представників різних культур і соціальних груп; сформованість умінь здійснювати самостійний пошук у розв'язанні соціокультурних проблем; різноманітність, регулярність досвіду.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, професійна підготовка, вчитель початкової школи, навчально-методичне забезпечення.

Постановка проблеми. Сучасна наукова думка щодо формування майбутнього фахівця зосереджена на процесі моделювання, створення моделі та впровадженні її у будь-який процес, пов'язаний із його підготовкою та діяльністю. Процес моделювання, на думку багатьох дослідників, за своєю суттю є опосередкованим пізнанням перетворення навколишньої дійсності, за умови якого об'єкт-оригінал, що вивчається, знаходиться в певній відповідності з іншим об'єктом-моделлю (модель здатна замінювати об'єкт-оригінал на окремих ступенях пізнавального процесу). Цей процес базується на міждисциплінарній інтерпретації, що забезпечує засвоєння студентами професійних компетенцій. На сьогодні моделювання є найактуальнішим напрямом розвитку педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень. На думку О. Матвієнко, моделювання дає змогу ще до практичного впровадження в установах та організаціях перетворювати та синтезувати знання, отримані під час вивчення окремих теоретичних дисциплін, і використовувати їх для вирішення професійних завдань [4].

При розробці моделі процесу формування компетентності фахівця було використано аналіз реальної практики вчителя початкової школи, прогноз сфери діяльності, до якої студент готується.

Структура моделі включає ряд компонентів: процедурні знання; особистісні характеристики; концептуальні значення (запис усіх показників, що передують взаємодії систем із суб'єктами навчання); основи професійно значущих якостей (професійна свідомість та самосвідомість, професійно-ціннісні орієнтації, професійно обумовлені якості); готовність до професійної діяльності (морально-психологічна, змістовно-інформативна, операційно-діяльна); готовність до розвитку й саморозвитку (самопізнання, самопроекування).

Таким чином, моделювання діяльності фахівця знаходить відбиття в діяльнісній моделі його підготовки, а його зміст "вписується" в навчальний процес через форми спільної діяльності студентів, що припускають врахування особистісних особливостей, інтересів і уподобань кожного, слідування етичним нормам навчального та майбутнього професійного колективу. Така концепція передбачає наявність особистісного та нормативного елементів.

Постановка завдання. Теоретично обґрунтувати модель формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою моделювання процесу формування соціокультурної компетентності виступає концепція освіченості, компетентності, що співвідносить результати освіти з готовністю особистості вирішувати проблеми соціокультурної дійсності.

Методологія та нормативна документація дозволяє виокремити певні принципи моделювання, зокрема поєднання фундаменталізації і професіоналізації навчання з ідеями гуманізації, гуманітаризації, демократизації, диференціації та індивідуалізації освіти [1]. Саме на них ґрунтуються основні освітні концепції сучасності. Такі принципи моделей, як цілісність (за цілями освіти), системність (за змістом), комплексність (за способами, методами, формами), сприяють спрямуванню на зміцнення фундаментальних установок з формування "одномірної" на формування цілісної та творчої особистості.

Найбільш вагомими принципами для моделювання процесу формування соціокультурної компетентності слід вважати наступні: науковості, системності, цілісності, прогностичності та компетентності. Принцип науковості обумовлює відповідність навчального компонента методиці

формування компетентності, вказує на використання найновіших досягнень у діяльності фахівця та передового досвіду; принцип системності спрямований на закріплення раніше засвоєних знань, умінь, навичок у фаховій галузі, їхній послідовний розвиток і вдосконалення, що враховує спадковість, досвід минулих поколінь; принцип індивідуалізації визначає побудову методики формування компетентності з урахуванням особистісних пріоритетів студентів і її корекцію залежно від їхніх індивідуальних особливостей; принцип *цілісності* актуалізує комплексність та обов'язкове об'єднання всіх компонентів компетентної моделі в ціле, здатне ефективно взаємодіяти у будь-якій комбінації елементів. Комбінація зазначених принципів дозволить об'єднати компоненти моделі у структурну цілісність.

Для деталізації змісту компонентів моделі та процесу формування соціокультурної компетентності існує потреба у доборі підходів. Найбільш актуальним підходом для побудови моделі компетентності фахівця вважається системний підхід, адже моделювання виконується на основі взаємодії багатьох елементів та одночасно їх інтеграції в ціле.

Не менш важливим є діяльнісний підхід, оскільки пріоритетним напрямом формування майбутнього фахівця стає опанування ним діяльності професійного спрямування. Реалізація діяльнісного підходу дає можливість розв'язувати важливі завдання навчання, виховання й розвитку, формувати у студентів професійні здібності та власний індивідуальний стиль навчальної роботи, орієнтуватися на кінцеві результати професійної підготовки студентів, стимулювати їх до самовдосконалення й саморозвитку.

Нова парадигма освіти, зміна суспільних відносин в Україні зумовила утвердження в системі вищої освіти особистісно орієнтованого підходу.

Моделювання соціокультурної компетентності будується на основі здатності майбутнього фахівця до зміни реальності, соціокультурного середовища, себе. Отже, "системоутворюючою якістю особистості є суб'єктність, тому можна стверджувати, що освітній процес, який максимально сприяє розвитку суб'єктності, можна назвати особистісно орієнтованим" [2]. Безумовна суб'єктність майбутнього професіонала дає змогу для постійної адекватної адаптації до нових умов, що постійно змінюються, та надає можливість гнучко реагувати на будь-які інновації, постійно вчитися, тобто професійно зростати.

У педагогічній літературі з досліджуваної проблеми зустрічаються поняття соціокультурного та міжкультурного підходів. Соціокультурний підхід передбачає наявність у особистості знань як власної культури так і загальних для всього народу – носія мови, та знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих в тій чи іншій країні. В межах міжкультурного підходу діє положення про те, що різні структурно споріднені або схожі культури взаємодіють. У контексті вивчення питання створення компетентної моделі важливими є два аспекти: збереження власної ідентичності – і разом із тим, взаємодія з іншими культурами з метою ефективної взаємодії між членами одного середовища, досягнення кращого комунікативного рівня; підвищення ефективності власної діяльності та зростання професійного рівня тощо.

Людина є системоутворювальним фактором, ядром гуманістичного світогляду. Різні її ставлення до людей, суспільства, духовних цінностей, діяльності, до себе, тобто до світу в цілому, пов'язані з двома взаємообумовленими, підходами: практичним і пізнавальним. Відомо, що зміст життєдіяльності людини визначається спрямованістю активності особистості не лише на осмислення, але й на створення матеріальних і духовних цінностей, що є складовими культури людства. Роль механізму зв'язку між практичним та пізнавальним підходами виконує аксіологічний або ціннісний підхід, що виступає своєрідним мостом між теорією і практикою. Ціннісний підхід включає: вільне ціннісне самовизначення, толерантність, компетентність, професіоналізм, орієнтацію на регульований світовий розвиток, уміння аналізувати соціокультурну ситуацію, формування нового типу раціональності, введення в освітній процес принципу проблемної орієнтації. Зміст аксіологічного підходу може бути розкритий через систему аксіологічних принципів, до яких належать:

- рівноправність усіх філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей (при збереженні їхніх культурних та етнічних особливостей);
- рівнозначність традицій і творчості, визнання необхідності вивчення й використання учнів минулого та можливості відкриттів у теперішньому й майбутньому;
- екзистенціальна рівність людей, соціокультурний прагматизм замість суперечок про підгрунтя цінностей;
- діалог замість байдужості чи взаємозаперечення.

Ці принципи дають змогу різним наукам і напрямам, що об'єднані гуманістичною орієнтацією, вести спільний пошук оптимальних рішень на підставі діалогу. Саме толерантність до інших культур та оптимальне поєднання їх із власними цінностями дасть змогу до самоствердження та саморозвитку, підвищення власної професійної спроможності.

Важливим дія розуміння цілей моделювання процесу формування соціокультурної компетентності на сучасному етапі є диференційований підхід до навчального процесу студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Як показує досвід, сьогодні формування освітніх цілей відбувається на міждержавному, міжнаціональному рівнях, коли основні пріоритети освіти й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. За умов спрямованості освітньої політики на інтеграцію її до міжнародних співтовариств компетентності, на думку багатьох

міжнародних експертів, стають індикаторами, що дозволяють визначити готовність молодшої людини до життя, її подальшого особистого розвитку й активної участі в житті суспільства. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта відносить до пріоритетів сьогодення уміння оперувати такими технологіями та знаннями, що допоможуть оволодіти новими суспільними ролями. Тому провідні позиції в наукових контекстах займає компетентнісно орієнтований підхід.

Такий підхід до організації навчально-виховного процесу, спрямований на набуття особистістю певної суми знань і досвіду, що дозволяють їй робити висновки про щось, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях.

Розроблений нещодавно компетентнісно-діяльнісний підхід припускає заміну системи обов'язкового формування знань, умінь і навичок набором компетентностей (комплексом компетенцій), які формуватимуться у студентів на основі оновленого змісту і в процесі діяльності. Основи компетентнісно-діяльнісного підходу було закладено у психології праці Б. Ананьєва, Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна, де особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності і в спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та характер спілкування. Він поєднує в собі частково ознаки діяльнісного та компетентнісного підходів, тому його використання для моделювання формування соціокультурної компетентності майбутнього фахівця сприятиме найбільш повному розгляду її елементів та допоможе деталізувати їх з огляду на підвищення результатів як самого процесу, так і професійної відповідності.

Культурологічний підхід передбачає осмислення культурної динаміки розвитку людства як поліфонії ціннісно значущих норм буття людської спільноти, способів її життя, смислів і структури картин світу, принципів поведінки людей, які складаються в реальному історичному просторі та часі й відображають неповторний соціально-культурний досвід існування спільноти.

Впровадження культурологічного підходу передбачає: використання навчального матеріалу, пов'язаного з соціальними та культурними особливостями представників різних націй; надання студенту свободи вибору способів виконання навчальних завдань, передбачаючи зняття емоційного напруження у зв'язку з небажанням помилитися; використання нетрадиційних форм групових та індивідуальних занять; розробку й використання індивідуальних програм навчання; організацію занять у групах на основі діалогу, рольових ігор, драматизації, тренінгів навчального спілкування; імітацію таких видів діяльності, де проявляються національні особливості спілкування: прес-конференції, презентації, переговори, робота міжнародних конференцій тощо.

Процес формування соціокультурної компетентності складається з таких складових як: теоретико-методологічні, організаційно-змістова, процесуально-діялісна, оцінно-результативна. Теоретико-методологічна складова розкриває мету, підходи (особистісно-орієнтований, компетентнісно-діялісний, системний, ціннісний, культурологічний), принципи (науковості, системності, цілісності, прогностичності, компетентності індивідуалізації, спадковості), компоненти структури соціокультурної компетентності, організаційно-змістова – забезпечує розкриття мети та змісту етапів формування соціокультурної компетентності; процесуально-діялісна – розкриває зміст дисциплін, форми, методи, умови, прийоми, засоби формування соціокультурної компетентності; оцінно-результативна – висвітлює критерії, показники та результат її сформованості.

З рисунку моделі процесу формування соціокультурної компетентності видно, що процес відбувався в три етапи: мотивування студентів, формування в майбутніх учителів початкової школи уявлення про сутність соціокультурної компетентності; формування навичок та вмінь цієї компетентності (розуміння, інтерпретація, застосування на практиці); оцінка досягнутих результатів, формування або складання рекомендацій відповідно.

На першому етапі студенти отримували інформацію про сутність соціокультурної компетентності її значення для розвитку рівня професіоналізму, значущість її складових для життєдіяльності особистості (повсякденної, індивідуальної, професійної тощо). За допомогою демонстрації вимог ринку праці до майбутнього вчителя початкової школи та їх порівняння із знаннями, вміннями, навичками, яких фахівець набуває при формуванні соціокультурної компетентності, показано необхідність у цій компетентності. За допомогою власного досвіду та досвіду інших суб'єктів розкрито зміст компетентності в історичній та міжкультурній ретроспективі, що спонукало та заохочувало студентів опановувати знання, вміння та навички соціокультурної компетентності та вивчати фахові дисципліни які забезпечують формування соціокультурної компетентності.

Мета наступного етапу полягала у формуванні навичок та вмінь соціокультурної компетентності (розуміння, інтерпретація, застосування на практиці). На цьому етапі за допомогою зазначених у схемі методів відбувалося роз'яснення, демонстрація, ілюстрування, створення моделей ситуацій соціокультурної діяльності. Перевірялося розуміння та уточнювався зміст понять і явищ соціокультурної дійсності, їхній вплив на професійну діяльність, результат використання при вирішенні професійних та інших завдань тощо. Таким чином зміст етапу полягав у накопиченні соціокультурних знань і досвіду діяльності, тренуванні відповідних умінь та навичок і застосуванні їх у професійній діяльності.

На третьому етапі за мету визначено оцінювання досягнутих результатів, аналіз отриманих даних, формування або складання рекомендацій. Тобто цей етап допоміг оцінити ефективність не тільки моделювання формувального процесу, а й рівень освоєння нових форм і методів формування соціокультурної компетентності.

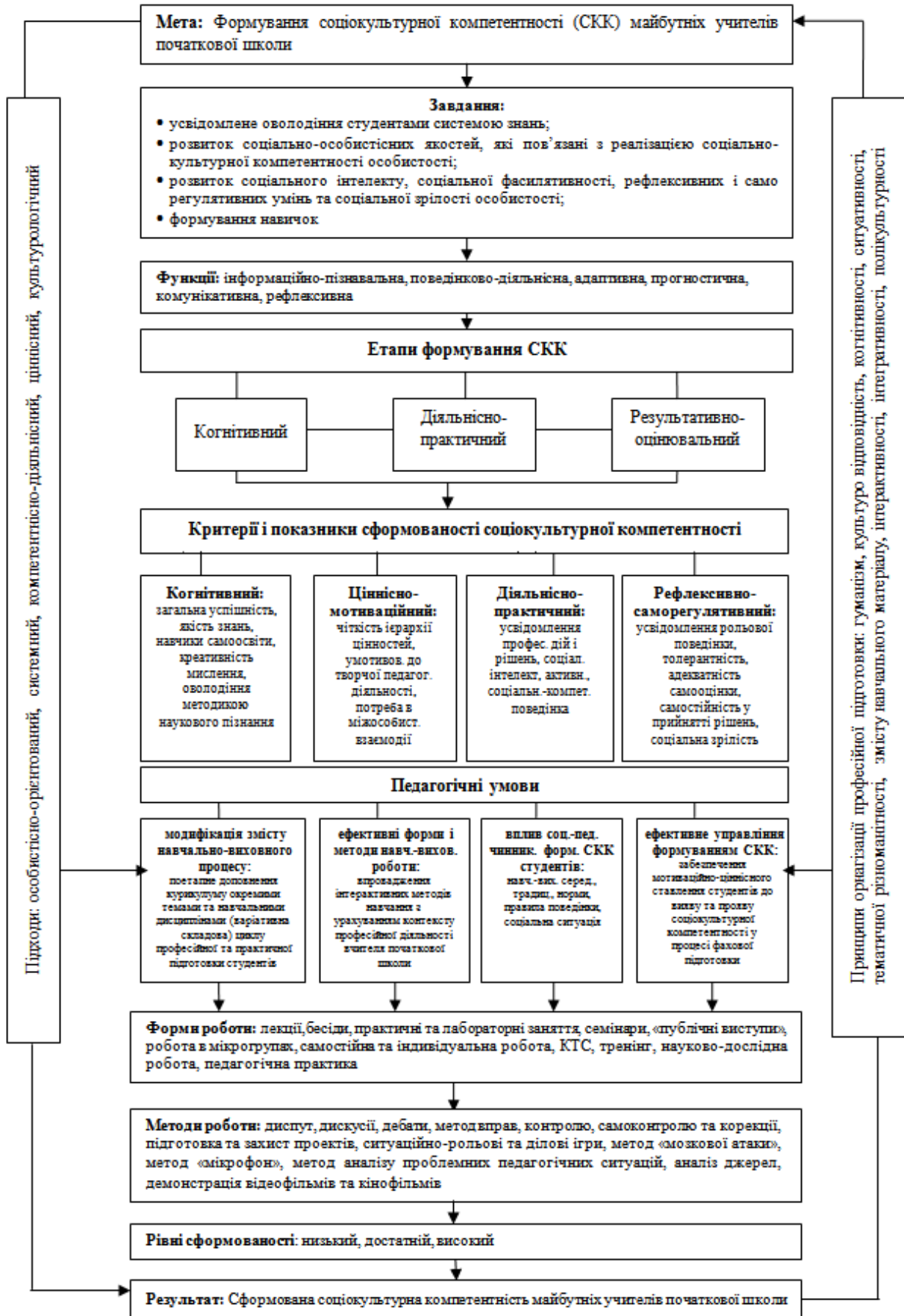

Рис. 1. Модель процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки

Висновки. Аналіз отриманих даних дозволив зробити висновки про перспективи та недоліки зазначеного процесу, рівень засвоєння соціокультурної компетентності, професійний рівень тощо і сформулювати рекомендації щодо покращення результатів.

Використані джерела

1. Дідур Н. А. Сутність соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у контексті компетентнісного підходу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. пр. 2016. Вип. 55. С. 75–80.
2. Закір'янова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти": Ін-т вищої освіти АПН України. К., 2006. 22 с.
3. Матвієнко О. В. Професійне педагогічне спілкування як особлива форма взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 88. Черкаси. 2006. С. 95–101.
4. Матвієнко О. В., Дідур Н. А. Тенденції модернізації соціокультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Innovative processes in education: Collective monograph*. АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. 256 p. PP. 103–116.
5. Matviienko O. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age. *Intellectual Archive*. 2014. Volume 5. No. 5 (September). Toronto: Shiny Word Corp., Canada. PP. 105–117.
6. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity. *Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education*. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. P. 204–208.

Didur N.

MODEL OF FORMATION OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article deals with the problems of forming sociocultural competence of future primary school teachers during their education. The current state of the teacher's and student's understanding of the importance of ownership of knowledge and skills of social and cultural interaction depending on with representatives of which cultural and social communities it occurs; knowledge of students about the characteristics of representatives of different cultures and social groups; the formation of abilities to carry out independent search in solving socio-cultural problems; variety, regularity of experience.

The author examines the model of formation of sociocultural competences of future teachers of elementary school in the process of professional training.

In developing the model of the process of forming the competence of a specialist, we used an analysis of the real practice of the elementary school teacher and the prediction of the sphere of activity to which the student is getting prepared.

The simulation allows to transform and synthesize the knowledge gained during the study of certain theoretical disciplines even before practical implementation in institutions and organizations and use them to solve professional problems.

The methodological basis of modeling the process of formation of socio-cultural competence is the concept of education, competence, which correlates the results of education with the readiness of the individual to solve the problems of socio-cultural reality.

The methodology and normative documentation allows to distinguish certain principles of modeling, in particular the combination of fundamentality and professional training with the ideas of humanization, democratization, differentiation and individualization of education. The following principles should be considered as the most important principles for modeling the process of formation of socio-cultural competence: scientific, systemic, integrity, predictability and competence.

The structure of the model includes a number of components: procedural knowledge; personality characteristics; conceptual values (recording of all the indicators preceding the interaction of systems with subjects of learning); the basis of professionally significant qualities (professional consciousness and self-awareness, professional-value orientations, professionally determined qualities); readiness for professional activity (moral and psychological, content-informative, operational-activity); readiness for development and self-development (self-knowledge, self-design).

Key words: *socio-cultural competence, professional training, primary school teachers, teaching and metadological software.*

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.